

Бірюков М.Ю.

старший викладач кафедри дизайну,
Луганський національний університет імені
Тараса Шевченка

ГРАФІЧНИЙ ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЯК ПРОЦЕС ПІЗНАННЯ НАВКОЛИШНЬОЇ ДІЙНОСТІ

Анотація. У статті подається ознайомлювальний аналіз природи і специфіки художнього образу, особливостями образного віддзеркалення реальної дійсності в процесі малювання, розглядається процес і аналізуються конкретні психологічні етапи формування графічного художнього образу, наведено опис його основних компонентів, на основі яких складається образ предмету взагалі, і художній образ зокрема.

Ключові слова: художній образ, мистецтво, сприйняття, уява, образне мислення, навколишня дійсність.

Аннотация. Бирюков М.Ю. Графический художественный образ как процесс познания окружающей действительности. В статье дается ознакомительный анализ природы и специфики художественного образа, особенностями образного отражения реальной действительности в процессе рисования, рассматривается процесс и анализируются конкретные психологические этапы формирования графического художественного образа, описываются его основные компоненты, на основе которых складывается образ предмета вообще, и художественный образ в частности.

Ключевые слова: художественный образ, искусство, восприятие, воображение, образное мышление, окружающая действительность.

Annotation. Birukov M.U. Graphic image as a process of learning of surrounding reality. Introductory analysis of peculiarities of image, special features of reflection of reality in the process of painting are touched in this article. The process of making image, the concrete psychological stages of making graphic image, its main components (on the basis of which the image of an object and the image are formed) are described in this article.

Key words: image, art, perception, imagination, image-bearing thinking, surrounding reality.

«Художній образ – це мовби крапля,
у якій відбивається всесвіт».
Кибрик Э.А.

Актуальність проблеми. Специфічною формою віддзеркалення об'єктивної дійсності в мистецтві, у тому числі і образотворчому, є художній образ. На відміну від матерії, яка існує об'єктивно, незалежно від нашої свідомості, образ існує тільки у свідомості.

Процес формування художнього образу співпадає з напрямом розвитку пізнання, що і обумовлює внутрішню якісну своєрідність художнього образу, єдність емоційних і раціональних витоків у його становленні. Цілком очевидно, що методологічне дослідження особливостей його формування на заняттях із дисципліни «Рисунок» дозволить виявити невикористані резерви розвитку художньо-мистецьких здібностей студентів.

Мета статті – розглянути поняття графічний художній образ як процес пізнання навколишньої дійсності, надати власні рекомендації по використанню його в процесі професійної підготовки студентів мистецьких спеціальностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогами, філософами, психологами та художниками, дбайливо вивчені й розкриті окремі аспекти сприймання особливостей художнього образу у мистецтві малюнка, які пов'язані із засвоєнням графічної грамоти та специфікою мови образотворчого мистецтва. Вони відображені в працях Б.П. Юсова, Л.М. Масол, Г.П. Шевченко, Т.М. Сорочан, Л.Л. Бутенко, В.П. Іванова, М.М. Бахтіна, Ю.Б. Борева, І.А. Зязюна, Л.С. Виготського, О.Г. Ковальова, Б.М. Теплова, П.П. Чистякова, М.М. Ростовцева, В.С. Кузина, Б.М. Неменського тощо. Автори вважають, що якоюсь мірою графіка лежить в основі всіх образотворчих мистецтв, а «малюнком», лінійною точністю, замкнутим силуетом, «промальовуванням» повинні володіти всі види образотворчого мистецтва.

Існують різні визначення терміну «образ». У широкому розумінні – це результат і ідеальна форма віддзеркалення предметів і явищ матеріального світу в свідомості людини. У більш вузькому розумінні – це конкретна зовнішність цілісного предмету, явища, сформована в результаті взаємодії вражень, процесів сприйняття, уяви і мислення [1, с. 910].

Графічний художній образ – це така форма віддзеркалення навколишньої дійсності, яка створюється засобами графіки за допомогою різноманітних графічних технік у процесі художньої-творчої діяльності.

Процес формування художнього образу співпадає з напрямом розвитку процесу пізнання: від почуттєво-конкретного сприйняття через узагальнення до розуміння суті явища. Внутрішньою якісною своєрідністю художнього образу є його тісний зв'язок з образним мисленням як особливим почуттєво-емоційним, асоціативним, що дозволяє розглядати його через конкретні психологічні характеристики.

Зображаючи людей, предмети, явища природи, художник робить їх об'єктом свого пізнання, тобто

Надійшла до редакції 06.10.2011

темою вивчення є для нього вся навколишня дійсність, матеріальний світ. Оскільки необхідність пізнання зовнішніх явищ, обумовлюється завданнями художньої практики, остільки цінність об'єктів малювання не вичерпується їх утилітарно-практичною цінністю, вони стають значущими як джерела образного пізнання навколишнього світу, естетичного сприйняття і формування творчого початку.

«Створення художнього образу, – пише П.В. Копнін, – відбувається дійсно по загальних законах руху пізнання. А якщо так, то художник виходить не з готової ідеї, яку втілює потім у чуттєвий образ, а з емпіричного матеріалу, із спостережень над життям людей в природі і суспільстві. Далі він іде до узагальнень, до пізнання суті явищ, але іншим від наукового пізнання шляхом. Наука від почуттєво-конкретного через абстрактне йде до конкретного в мисленні, до пізнання цілого в абстракціях, мистецтво ж не пориває з почуттєво-конкретним, воно піднімає його до узагальнення великого гносеологічного, спеціального і естетичного значення» [2, с. 72].

Будь-яке пізнання починається зі сприйняття предметів або їх сукупності, які представляють певне явище, процес. Потім пізнається суть наступного порядку: виділяється структура предмету, встановлюються відносини між складовими його елементами, усвідомлюється зв'язок предмету з іншими явищами, процесами. І від того, що людина виділить в предметі як основне, залежить і сама можливість якнайповнішого його пізнання. Слід підкреслити, що людське пізнання не може відразу всебічно охопити явище у всіх його протиріччях. Людина пізнає спочатку одні сторони явищ, процесів, предметів, потім послідовно переходить до пізнання інших. Тому вимога адекватності віддзеркалення із зображенням повинна бути властива поняттю «образ». Тільки за цієї умови образ, що ідеально формується в мозку, стає пізнавальним образом. Художній образ може сформуватися тільки в результаті процесу образного мислення, його розвиток відбувається на основі вивчення правил зображення і формування умінь і навичок роботи з образотворчим матеріалом, освоєння класичної спадщини минулого.

Яковлев Б.Я. говорить із цього приводу: «Діючи переважно у сфері форм, фарб і просторових відносин, утворюючи окомір, викликаючи спостережливість і створюючи навик до неї, малювання, через постійні асоціації, шляхом ототожнення і розрізнення живить наше пізнання всією різноманітністю навколишньої природи, розширює сферу досвіду і тим готує матеріал для багатьох наукових дисциплін... таке рідкісне, рівномірне з'єднання в одному предметі формальних і матеріальних властивостей дає повне право малюванню бути предметом загальноосвітнім, а отже, займати почесне місце в курсі всіх учбових закладів без виключення» [3, с. 42-43].

Щоб у свідомості сформувався образ, який буде втілений в малюнку, недостатньо дії лише об'єкту на органи чуття людини, необхідна наявність цілеспрямованої діяльності з боку суб'єкта. Мистецтво

є образним віддзеркаленням існуючої матерії, зміст своїх творів воно черпає з об'єктивної дійсності, тому активна цілеспрямована діяльність художника формує образотворчі форми її віддзеркалення.

Результати дослідження. Формуванням художнього образу є нерозривна єдність об'єктивних і суб'єктивних основ. Об'єктивне виходить із дійсності, що існує незалежно від свідомості людини, суб'єктивне пов'язане з емоційно-образним сприйняттям художника, його світоглядом, майстерністю. Праця художника, направлена на вивчення основ образотворчої майстерності, вимагає поглибленого сприйняття навколишньої дійсності. Вивчення навколишнього світу, у свою чергу, формує у нього художньо-образні ідеї, які матеріалізуються в художніх образах. У цьому процесі художник вступає у взаємовідносини не тільки з предметами зображення, але і із специфічними виразними можливостями матеріалу. Видатний живописець французького класицизму М. Пуссен сказав: «Якщо художник бажає викликати захоплення в душах, не маючи під руками відповідного матеріалу, хай він не вводить у свою картину ніяких рідкісних і несподіваних предметів. Замість цього хай оберне свій розум на те, щоб зробити свій твір вражаючим завдяки досконалості виконання, щоб можна було сказати: «*materiam superbat opus*» (творіння долає матерію)» [4, с. 279].

Образ предмету в малюнку може бути різним залежно від установки, індивідуальних думок, повноти уявлення про предмет, знання технічних можливостей матеріалів, умінь і навичок володіння ними. Якщо ж малюнок виходить непереконаливим, а той, що малює не помічає своїх помилок, значить він продовжує бачити його тими ж очима, що і предмет, тобто він не зміг співвіднести сприйняття тривимірному просторового предмету з проєкційним сприйняттям його графічного зображення на папері. Це означає, що сприймаючи предмет для зображення, необхідно завжди співвідносити його з образотворчими і виразними можливостями малюнка.

В цьому випадку необхідно вчитися правильному спостереженню і аналізу моделі. Завжди необхідно пам'ятати, що ніякий художній образ не може формуватися у відриві від оволодіння елементарною технікою малюнка, композицією, від естетичного і художнього виховання – це єдиний і цілісний процес. Ступінь оформленості образу визначається естетичною оцінкою предмету, правильністю передачі суті того, що зображується, правдивістю, оптимальною організацією композиційних засобів, науковими знаннями перспективи, теорії тіней, анатомії людини і тварин.

Художній образ формується в процесі аналізу і узагальнення абсолютно конкретних предметів, людей, подій, де одичне передається у всій складності, багатогранності і підлеглості образної ідеї зображення. Характерною межею будь-якого художнього образу є його цілісність, яка виникає в результаті усвідомлення визначених, істотних для даного об'єкту взаємозв'язків, унаслідок чого народжується новий сенс, не властивий

окремо взятим елементам. Звідси очевидно, що внутрішньою якісною своєрідністю художнього образу є його тісний зв'язок з образним мисленням.

Формуючи у себе образ сприйманого об'єкту, художник пізнає його поступово, переходячи на вищі рівні спілкування. При цьому він пізнає, перш за все, об'єктивні характеристики моделі через фізичне і логічне пізнання, а потім вже визначає художню форму відображення сформованого в свідомості образу в конкретній графічній техніці. Пізнання засобів вираження відбувається у взаємодії з вдосконаленням мисленого образу і є процесом поступового наближення до розкриття суті того, що зображується.

Образ того або іншого предмету, вибраний для зображення, виникає в свідомості не одразу, а формується в результаті складної аналітико-синтетичної роботи мозку. У процесі поступового формування образу спочатку виявляються найбільш істотні ознаки об'єкту і трохи пізніше – окремі деталі, які виявляються з різним ступенем інтенсивності і ясності.

Логіка формування образу диктується логікою спостереження, порівняння і узагальнення сприйманої інформації про модель. Формування образу в сприйнятті можливо лише в тому випадку, якщо студент вже оволодів теоретичними й практичними знаннями, уміннями, навичками і технікою малювання. Психологами також встановлено, що активне сприйняття не може проходити без розумового процесу, який є найважливішим у формуванні образу об'єкту, що сприймається. Аналіз конкретних психологічних етапів формування образу дозволяє виявити і конкретизувати найбільш важливі компоненти, на основі яких складається образ предмету взагалі, і художній образ зокрема.

Виходячи зі всього вищесказаного, можна зробити наступні висновки. Образ – це конкретна зовнішність цілісного предмету або явища, що виникає в свідомості людини в результаті наочно-практичної, сенсорно-перцептивної, розумової діяльності, що є цілісним відображенням дійсності. Художній образ – це віддзеркалення об'єктивного світу засобами мистецтва, за своєю природою володіє емоційно-естетичними, асоціативними і цілісними якістьми. Умовність форми визначає можливість вираження загального через зіставлення конкретних предметів відображення. Відомий художник, майстер книжкової ілюстрації Є.А. Кибрик сказав: «Здатність образно мислити, рідкісна – це ознака великого таланту і справжнього натхнення. Природа художнього образу в тому, що типове виявляється в характерному, загальне в одиничному» [5].

Висновки. Графічний художній образ формується на основі взаємодії об'єктивних і суб'єктивних витоків. Причому об'єктивні витoki йдуть від дійсності, що існує незалежно від психіки людини, а суб'єктивні пов'язані з емоційно-образним сприйняттям людини, його світоглядом, менталітетом, майстерністю. Діяльність, направлена на вивчення основ образотворчої майстерності, вимагає

поглибленого сприйняття навколишньої дійсності, художньо-образного її осмислення. **Перспективами подальших розвідок** є використання даних цієї статті на практиці при викладанні дисциплін «Рисунок», «Техніка графіки» та «Основи композиції» у студентів мистецьких спеціальностей, що сприятиме формуванню художнього смаку.

Література:

1. Советский энциклопедический словарь : [ок. 80000 сл.] / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1987. – 1599 с.
2. Копнин П. В. Идея как форма мышления / П. В. Копнин. – К. : Изд-во Киевск. ун-та, 1963. – С. 72.
3. Яковлев Б. Я. Рисование как общеобразовательный предмет / Б. Я. Яковлев. – М., 1896. – С. 42-55.
4. Мастера искусства об искусстве. : избр. отрывки из писем, дневников, речей и трактатов : в 7 т. / под. общ. ред. А. А. Губера. – М. : Искусство, 1967. – [Т. 3. XVII–XVIII века: перевод / под ред. А. А. Губера и В. Н. Гращенкова]. – 503 с.
5. Кибрик Е. А. Объективные законы композиции в изобразительном искусстве // Вопросы философии. – 1967. – № 106.